

Papp Gábor György

Ismeretlen Ybl-tervek Theophil Hansen bécsi hagyatékában

*Papp Gábor György, PhD, művészettörténész, MTA BTK MI
Kutatási területei: 19–20. századi építészettörténet,
várostörténet
E-mail: papp.gabor@btk.mta.hu*

Bécsben, az Akademie der bildenden Künste Kupferstichkabinettjében őriznek három rajzot,¹ pontosabban három tussal és akvarelllel készült rajz részben akvarelllel színezett korabeli fotómásolatát. Mind a három kartonra kasírozva maradt ránk. A lapok a budapesti Fővámház² tervét mutatják, amiről a kartonon olvasható feliratok is tanúskodnak.

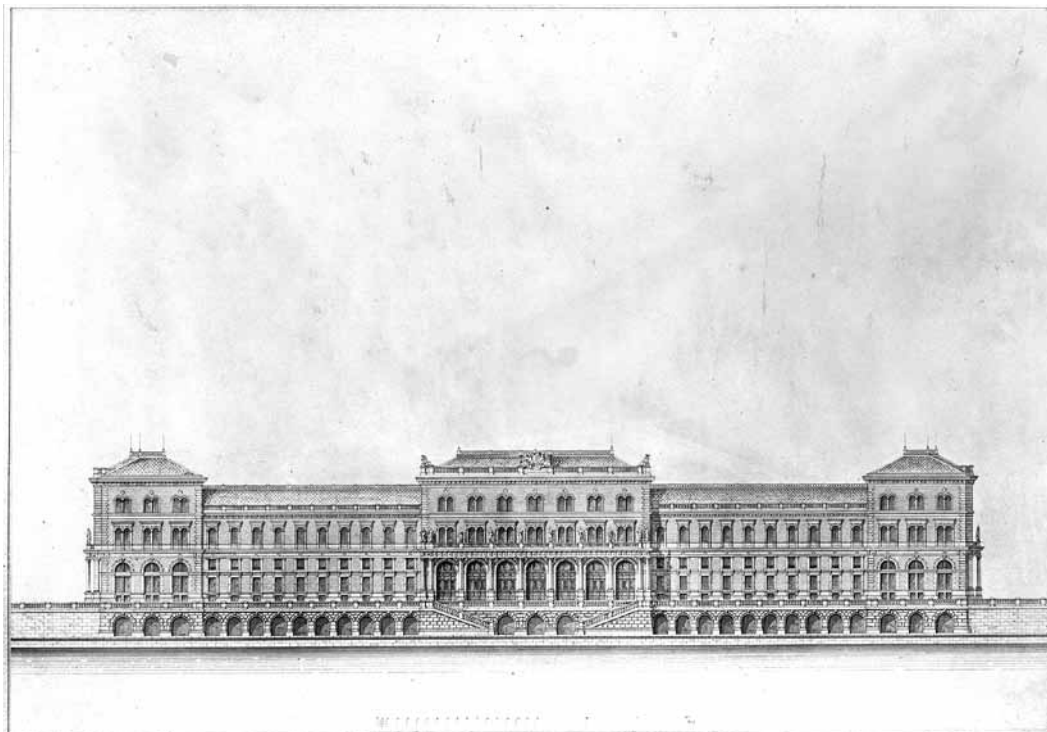
*Gábor György Papp, PhD, art historian, Institute
of Art History, Research Centre for the Humanities,
Hungarian Academy of Sciences
Areas of research: 19th–20th-century architectural
history, urban history
Email: papp.gabor@btk.mta.hu*

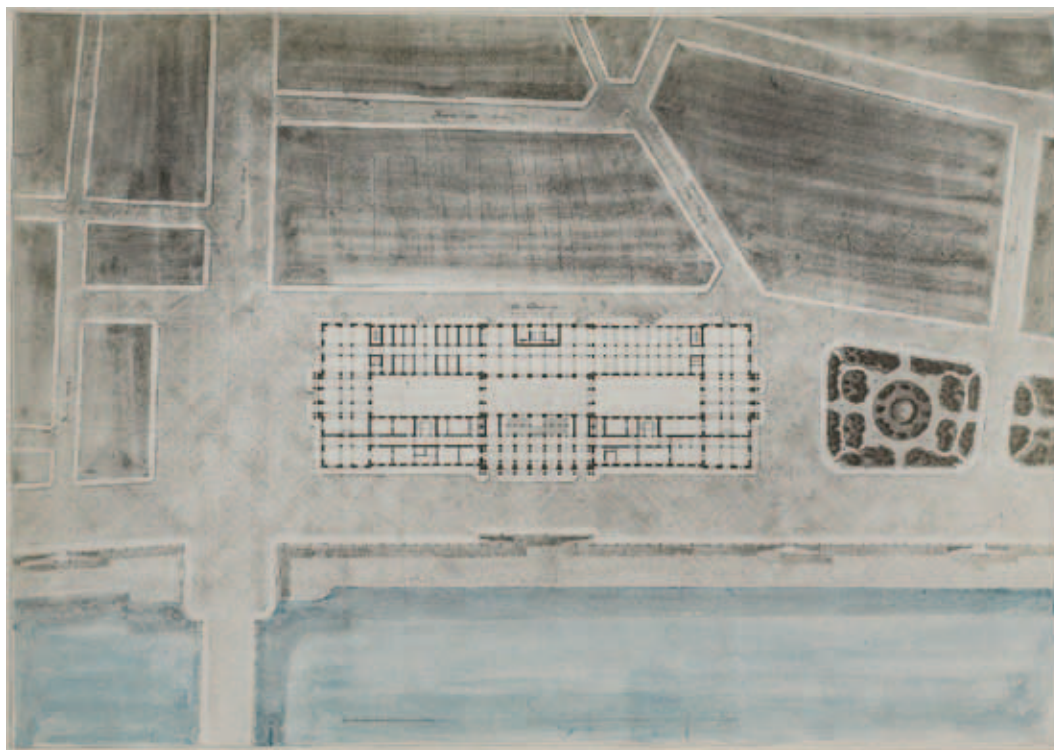
1. kép. A Fővámház terve, távlati kép, 1870, Kupferstichkabinett,
Akademie der bildenden Künste, Wien, Hansen Nachlass, Kas. 31/8, PH 8035.

¹ Kupferstichkabinett der Akademie der bildenden Künste (a továbbiakban: ABK KuKab). Hansen Nachlass, Kas 31/8, PH 8035, 8036, 8041.

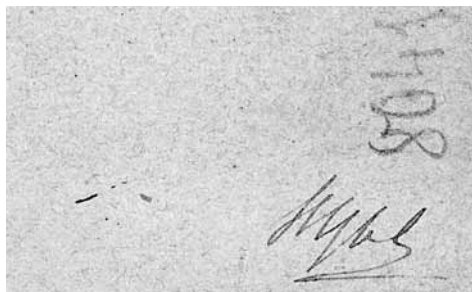
² Lásd Ybl Ervin: *Ybl Miklós*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1956; DÉRY Attila: Neoreneszánsz motívumok Ybl pesti palotáin és az egykori Vámházon. In: *Ybl Miklós építész* 1991. 73–76; VADAS Ferenc: Pest, Fővámház, 1870–74. In: *Ybl*

2. kép. A Fővámház terve, dunai homlokzat, 1870, Kupferstichkabinett, Akademie der bildenden Künste, Wien, Hansen Nachlass, Kas. 31/8, PH 8036.

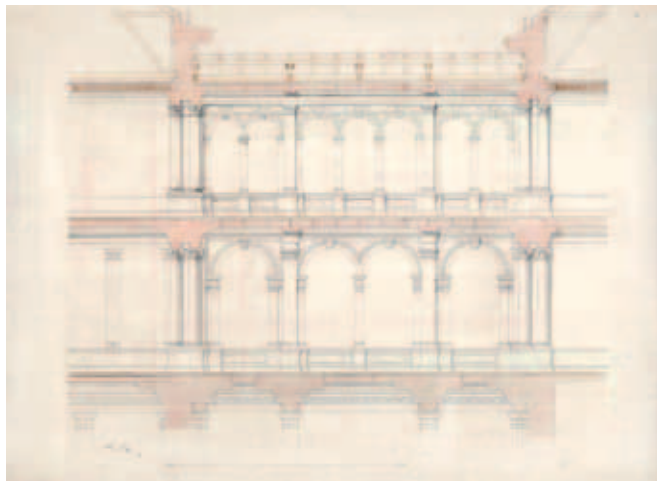
3. kép. A Fővámház terve, földszinti alaprajz és szabályozási terv, 1870, Kupferstichkabinett, Akademie der bildenden Künste, Wien, Hansen Nachlass, Kas. 31/8, PH 8041.

4. kép. A Fővámház terve, földszinti alaprajz és szabályozási terv, részlet, Kupferstichkabinett, Akademie der bildenden Künste, Wien, Hansen Nachlass, Kas. 31/8, PH 8041.

Az egyik az épület távlati képét adja északnyugat felől, a másikon a dunai homlokzat, a harmadikon az épület földszinti alaprajza látszik a szűkebb környezetre vonatkozó szabályozási elképzelésekkel (1–3. kép).³ A lapok keretén Ybl szignatúrája is olvasható (4. kép). A lapok, melyekből a vámház építéstörténetének kevésbé ismert, korai szakaszára vonatkozó új adatokat tudhatunk meg, pontosítják a hazai és bécsi építészek közötti szakmai kapcsolatokról alkotott képünket is.

Ha közelebbről megnézzük a vámház itt megörökített formáját, megállapíthatjuk, hogy ez Ybl első elképzeléseit rögzíti arról a változatról, melyet Ybl Ervin III. tervként említ.⁴ A vámház tervezése 1860-as évekbeli előzmények után 1870 elején pénzügyminiszteri kezdeményezésre indult újra, amikor Ybl a Tömő térre (a mai Kossuth Lajos tér déli részére) monumentális palotát tervezett. Ezt két hónappal később már egy szűkebb igényeket kielégítő fővámhivatal terve követte – ez volt Ybl első vámházterve. Ezzel párhuzamosan Pest város tanácsa két újabb helyszínt javaslatával állt elő: a tervezett felső híd közelében (az egykori Tüköry-védgát mellett) vagy a leendő alsó híd alatt (részint az akkori sóház telkén) a város növekedésének kevésbé volna útjában az építkezés. 1870 májusában Ybl

5. kép. A Fővámház terve, udvari híd metszete, 1871, BFL XV.17.f.331.b – 122/48.

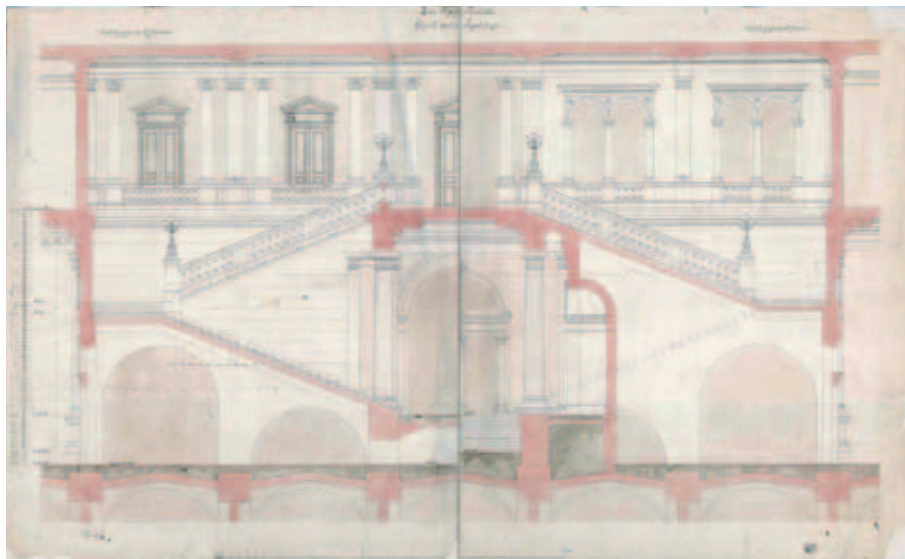

6. kép. Klösz György fotója a Vámház udvaráról, 1880 körül, BFL XI.916.05/012.482.

Miklós építész 1991. 246–248. Kat. 49; VADAS Ferenc: Fővámház. In: *Neoreneszánsz építészet Budapesten*. Budapest Főváros Levéltára kiállítása. 2008. szeptember 15.–december 19. A kiállítás anyagát összeállította és a katalógust szerk. CsÁKI Tamás–HIDVÉGI Violetta–RITÓK Pál. Budapest, BFL 2008. 33–35. Kat. 2.

³ A lapok méretei közel azonosak. Távlati kép: 297×454 mm, homlokzati rajz: 314×455 mm, alaprajz: 313×450 mm.

⁴ YBL 1956. i. m. 164.

7. kép. A Fővámház terve, a főlépcsőház metszete, 1871, BFL XV.17.f.331.b – 122/44.

elkészíti a sóház telke mellett, a Só (ma Fővám) teret délről és kelet felől határoló második, részben a mai Vásárcsarnok területét is elfoglaló vámház tervét. Végül további egyeztetések eredményeképp a mérnöki hivatal kijelölte a vámház végleges helyét és a korábbihoz képest csökkentett méretét. Ezt követően készítette el az építész az újabb, immáron harmadik tervsorozatot, melyhez az újonnan felbukkant lapok is tartoznak. A tervek keletkezési idejének a fentiek alapján az épület végleges építési vonalának meghatározása (1870. június 15.) és az új terveknek a középítési bizottság számára történt bemutatása (július 18.) közötti időt tekinthetjük.

Több elem is arra mutat a három rajzon, hogy azok az 1870 nyarán előállott új szituációhoz igazodó terv első, később több ponton módosított megfogalmazásai. Az alaprajz esetében az ekkor kialakított főbb elosztás a későbbiekben is megmaradt. Ugyanakkor néhány fontos, a későbbi összhatást meghatározó változás még nem került megfogalmazásra. Nem szerepel például a három, egy tengelyre fűzött udvar középső tagját két térrészre tagoló kétszintes híd, mely az épületnek máig jellegzetes eleme (5–6. kép).⁵ A keleti és a nyugati szárnyak helyiségkiosztása szintén eltér a későbbi tervvariánsokon láthatótól, valamint a lépcsők és a lépcsőházak arányai is változtak a tervezés folyamán. Az egy évvel későbbi terveken a hátsó hosszanti szárnyban már csigalépcsőket láthatunk, és másként alakul a dunai szárnyból a kereszt szárnyakba való átjutás módja is. Fontos változás történt a főlépcsőház megoldását illetően is. Az egymással szembefordított két kétkarú lépcső indításához a későbbi terveken egy-egy szoborfülke került (7. kép).⁶ Az 1870-es terv része volt, hogy megjelenítsen egy a vámház szűkebb környezetéhez kapcsolódó szabályozási elképzelést. Ez kiterjedt az egykori Só tér északi oldalán álló ház helyén emelendő két épülettömbre éppúgy, mint a vámházzal szomszédos, a Mészáros utca (ma Vámház körút) déli oldalán lévő háztömbre. A vámháztól délre parkosított terület került megrajzolásra. De a legérdekesebb a Só térnél induló keskeny, a megálmodott épületek és utcák léptékéhez nehezen illeszkedő híd rajza. A dunai homlokzat tagolása, kiosztása 1870 nyarától nem sokat változott. A legszembetűnőbb módosulás, hogy a második emeleti kettős ablakok feletti

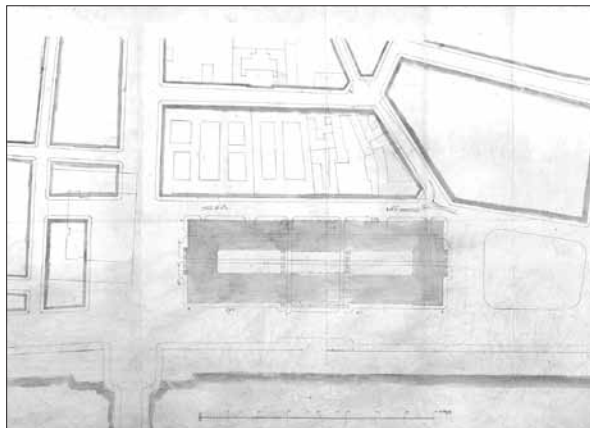
⁵ BFL XV.17.f.331.b – 122/48; XI.916 05/012. 482.

⁶ BFL XV.17.f.331.b – 122/42, 44.

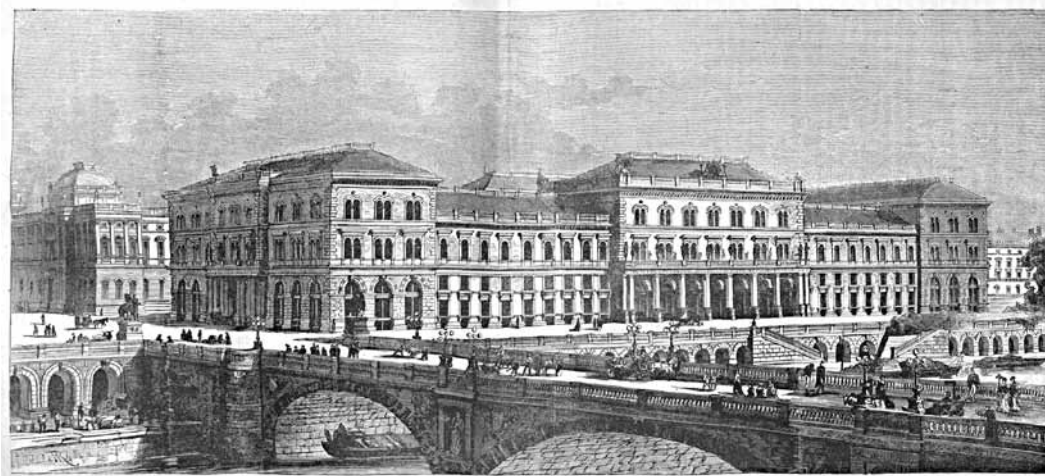
rozettát utóbb timpanon váltotta fel. A rajzon a megvalósulthoz képest gazdagon tagolt támfal jelenik meg nyílásokkal, lépcsőkkel. A távlati kép a vámházat és szűkebb környezetét mutatja abban a formában, ahogy a homlokzati rajzon látható. A kép háttérében egy grandiózus középület fantáziarajza kapott helyet. Az előtér keskeny, szobrokkal kísért kőhídja ebben a városi közegben idegenül hat. Feltűnő a staffázsalakok nagy száma.

A három darabból álló sorozathoz jelen ismereteink szerint két további, korábban már ismert lapot tudunk kapcsolni. A vámházat és környezetét mutatja az előbb bemutatotthoz hasonló kivágásban és hasonló elképzeléseket rögzítve az épülethez készített, datálatlan helyszínrajz a Fővárosi Levéltár Ybl hagyatékából (8. kép).⁷ A városrendezési elképzeléseket szintén rögzítő ábrázolás bécsi párjánál vázlatosabb kivitelben készült. A *Vasárnapi Ujság* 1871. július 31-i számában jelent meg Ney Béla ismertetése az építés alatt levő vámházzról. Írását az épület egy évvel korábban készült távlati képének Schickedanz Albert rajza alapján Rauscher Lajos által készített metszetével illusztrálták. Az illusztráció bal alsó sarkában olvasható TR, mint Gábor Eszter írja, valószínűleg a metszőre utal (9. kép).⁸ Egyértelműen megállapítható, hogy a *Vasárnapi Ujságban* megjelent ábrázolás a Bécsben őrzött lap (illetve annak eredetije, esetleg további másolata) alapján készült. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a távlati kép bécsi példányán sem Schickedanz jellegzetes egymásba írt SA betűi, sem szignatúrájának más alakja nem fedezhető fel.⁹

Hogyan kerültek a lapok Bécsbe, és mi okból?

8. kép. A Fővámház terve, helyszínrajz és szabályozási terv, 1870, BFL XV.17.f.331.b – 122/2.

9. kép. A Fővámház terve, távlati kép, 1871. *Vasárnapi Ujság*, 1871. július 30., 393.

⁷ BFL XV.17.f.331.b – 122/2.

⁸ Schickedanz Albert (1846–1915). *Ezredévi emlékművek múltjának és jövőjének*. Szerk. GÁBOR Eszter–VERŐ Mária. Budapest, Szépművészeti Múzeum, 1996. 234.

⁹ Esetleg elképzelhető, bár nem valószínű, hogy az eredeti rajzon szereplő szignatúra a másolaton már nem látható.

A Vámház, mint a korabeli Pest legnagyobb szabású állami építkezése, minden bizonnyal felkeltette a bécsi építészörök figyelmét. A császárvárosban működő építészek hagyományosan érdeklődtek a magyarországi építkezések iránt. Információikat szaklapok hírei mellett közvetlen, személyes kapcsolatok révén szerezték. A három, Bécsben őrzött Ybl-terv esetében azonban feltehetően más irányú mozgásról volt szó, ezeket Ybl maga küldhette el Theophil Hansennek, az Akadémia professzorának véleményezés céljából. Bécsi kollégáival való hasonló kapcsolattartásra munkássága későbbi időszakából is ismerünk példát. A Bazilika 1875-ös terveinek másolatát Hansennek és Friedrich Schmidtnek is elküldte, és amint 1876. februári levelében írja, elképzelését külföldi kollégáinak tanácsai nyomán módosította.¹⁰ Jelenlegi ismereteink alapján azt a lehetőséget, hogy az 1870 nyarán készült vámházterveket követő változtatások (a középső díszudvart kettéosztó híd, a szoborfülkés főlépcsőház, a dunai homlokzat második emeleti ablakainak keretelése) Hansen javaslatára kerültek be a későbbi tervekbe, sem megerősíteni, sem kizárni nem tudjuk. A két építész kapcsolatának jellege alapján ennek eshetőségével mindenestre számolni kell.

A fenti példa is mutatja, hogy egyre inkább szükséges volna a pesti vámház építéstörténetének és az épület korabeli európai kapcsolatrendszerének¹¹ feltárása egy majdani monografikus feldolgozás számára.

Gábor György Papp

Unknown Plans by Ybl in the Bequest of Theophil Hansen in Vienna

In Theophil Hansen's bequest in Vienna, a series consisting of three previously unknown sheets of paper is stored at the Akademie der bildenden Künste Kupferstichkabinett. These are contemporaneous, partly coloured photographic copies of Miklós Ybl's drawings of the Palace of Customs in Pest. The drawings are from the early planning stage of the Palace of Customs (mid-June to mid-July 1870), on which the Budapest City Archives' Ybl Bequest holds very little data. In addition to their documentary value, these sheets are also important because of the precise information they provide regarding the various modifications that took place during the planning, including the exact chronology of these modifications. These documents also enable us to tie a perspective view previously known from reproductions to this series and thereby date it more precisely. These three copies were made in Budapest and wound up in Vienna presumably because their author asked his Viennese colleague and great authority Theophil Hansen to give an expert opinion on the plans. There are several examples of these kinds of professional connections in Ybl's oeuvre (see the plans for the Basilica in Budapest).

¹⁰ YBL 1956. i. m. 184; *Ybl Miklós építész* 1991. 233.

¹¹ Az utóbbi kapcsán a Heinrich Ferstel-féle Österreichisches Museum für Kunst und Industrie és Hansen Heinrichshofja mellett Hansen olyan további épületeire is érdemes figyelmet fordítani, mint az Allgemeine österreichische Baugesellschaft számára tervezett palota és a Börse épülete a Schottenringen. Lásd VADAS Ferenc: Fővámház. In: *Neoreneszáns építéset Budapest* 2008. i. m. 34.